

વેદના ઉદ્ભવ વિશેના વિવિધ મતો

ટંડેલ યોગિતા એચ. - પી.એચ.ડી.સ્ટુડન્ટ, એમ.ટી.બી.આર્ટસ કોલેજ, સુરત, ગુજરાત, ભારત

Email - bhargavtandel137@gmail.com

પ્રસ્તાવના:

ભારતમા વેદની અપૌરુષેય માન્યતા છે. વેદની અનેક ભાષાઓમાં 'અપૌરુષેય' વાક્ય તે વેદ એવી વ્યાખ્યા છે. વેદના કોઈ કર્તા નથી. ઋષિઓ વેદના મંત્રના દ્રષ્ટા છે પરંતુ રચયિતા નથી. ધર્મ પોતનું સ્વરૂપ જે ઋષિઓ સમક્ષ પ્રગટ કર્યું તે 'સાક્ષાત્કૃતધર્માણ' ઋષિઓ કહેવાયા.

સાક્ષાત્કૃતધર્માત ઋષયો બભૂયઃ | તે અવરેભ્ય

અસાક્ષાત્કૃતધર્મભ્યઃ : ઉપદેશેન મંત્રાન્સપ્રાદુઃ

અર્થાત

“ ધર્મનો સાક્ષાત્કાર કરનારા ઋષિઓ થઈ ગયા. તેમણે જેમને ધર્મનો સાક્ષાત્કાર નથી થયો તેવા બીજા મનુષ્યને ઉપદેશ દ્વારા વેદમંત્રો આપ્યા હતા.

આ રીતે વશિષ્ઠ, વામદેવ, ગુત્સમદ વગેરે ઋષિઓએ વેદમંત્રની રચના કરી છે. એમ ન કેહવાય પરંતુ વેદના મંત્ર દેવની કૃપાથી પ્રાપ્ત કરીને સામાન્ય માનવી સુધી પહોંચાડવામા તે કેવળ નિમિત્તમાત્ર બન્યા છે. શુદ્ધ અને સરળ હૃદયના ઋષિઓના મનયક્ષુ સમક્ષ વેદના મંત્રો સ્ફુર્યા અને જેવા સ્ફુર્યા એ જ સ્વરૂપમા તે જળવાયા. કુલ પરંપરા અને શિષ્ય પરંપરા દ્વારા યુગો સુધી એકધાર્યા સ્વરૂપે જળવાઈને આપણા સુધી આવ્યા આથી કોઈ કર્તા નથી વેદ અપૌરુષેય છે.

વેદ, બ્રાહ્મણગ્રંથો, ઉપનિષદ, મનુસ્મૃતિ, મહાભારત તેમજ પુરાણોમા વેદોની ઉત્પત્તિ માટે કેટલાક વિચારો ભિન્ન-ભિન્ન રૂપે રજૂ થયા છે. જે નીચે મુજબ છે.

(૧) ઋગ્વેદમાં એક સ્થળ છે જ્યાં વેદોની ઉત્પત્તિનું વર્ણન આવે છે.

તસ્માત્ યજ્ઞાત સર્વહુતઃ ઋચઃ સામાનજિજ્ઞરિ |

છન્દાસજિજ્ઞરિ તસ્માત્ યજુસ્તસ્માદ અજાયત ||

અર્થાત

“ સર્વાત્મક પુરુષના યજ્ઞમાંથી ઋચા અને સામ મંત્રો ઉત્પન્ન થયા, ચારે સંહિતાઓ આવી જાય છે. એમ કહી શકાય છે.

(૨) અથર્વવેદમાં એકથી વધુ સ્થળોએ ઋગ્વેદ વગેરેની ઉત્પત્તિની વાત આવે છે.

(૧) યસ્માદ ઋચો અપાતક્ષન યજુર્ યસ્માદ અપાકષન

સામાનયિસ્ય લોમાનિ અથર્વાઅંગીરસ્ત્રો મુખમ સ્કમ્ભં તં બ્રૂહકિતમઃ સ્વદિ એવ સઃ |

અર્થાત

તે સ્કન્ધના વિષયમાં કહો જેનાથી તેઓએ ઋગ્વેદના મંત્રોનું નિર્માણ કર્યું જેનાથી તેઓએ યજુર્વેદને બનાવ્યો અને સામ જેના રોમ છે. તથા અથર્વા અને અંગીરસના મંત્રો મુળ છે.

(૨) સ વો ઋગમયો અજાયત તસ્માદ ઋચો અજાયન્ત ।

અર્થાત્

વળી " મંત્રોથી ઈન્દ્ર ઉત્પન્ન થયા અને ઋક્મંત્રો ઈન્દ્રથી ઉત્પન્ન થયા " એમ કહ્યું છે .

(૩) કાલાદ ઋચ : સમભવમ્ યજુ : કાલાદ અજાયત ॥

અર્થાત્

વળી " કાળમાંથી ઋક અને કાળમાંથી જ યજુસની ઉત્પત્તિ થઇ."

આમ અથર્વવેદમાં એકથી વધુ સ્થળે વેદોની ઉત્પત્તિની વાત દર્શાવી છે .

(૩)

શતપથ બ્રાહ્મણમાં કથા આવે છે કે આરંભમાં કેવળ પ્રજાપતિ હતા . તેઓને પ્રજનન કરવાની ઇચ્છા થઇ અને તપથી પૃથ્વી , આકાશ અને અંતરિક્ષ ઉત્પન્ન કર્યા અને તેમાંથી અગ્નિ , વાયુ અને સુર્યને ઉત્પન્ન કર્યા અને અગ્નિથી ઋગ્વેદની , વાયુથી યજુર્વેદની અને સુર્યથી સામવેદને ઉત્પત્તિ થઇ .

(૪) ઇંદોગ્ય ઉપનિષદમાં પણ આવી કથા છે તેમાં અગ્નિથી ઋગ્વેદની વાયુથી યજુર્વેદની અને સુર્યથી સામવેદની ઉત્પત્તિ બતાવી છે . પછી ઋચાઓથી ' મૂ ' યજુસ ' મૂય ' અને સામથી ' સ્વ 'ની ઉત્પત્તિ થઇ .

(૫) વળી મનુસ્મૃતિ મુજબ -

અગ્નિવાયુરવભિયસ્તુ ત્રયં બ્રહ્મ સનાતનમ ।**દૂદોહ યજ્જસદિધયર્થે ઋગ્યજુરસામલક્ષ્ણમ ॥**

અર્થાત્

અગ્નિ , વાયુ અને સુર્યના દોહનમાંથી ઋગ્વેદ , સામવેદની રચના બ્રહ્માએ કરી છે

આમ અહીં મનુસ્મૃતિ મુજબ વેદની ઉત્પત્તિ અગ્નિ , વાયુ અને સુર્યના દોહનથી દર્શાવે છે .

(૬) વળી તૈતિરીયબ્રાહ્મણ મુજબ -

વાગર્ક્ષરં પ્રથમજા ઋતસ્ય વેદાનામ માત્રા અભૂતસ્ય નાભિઃ ।

અર્થાત્

" વાણી એ અક્ષર , ઋતમાંથી પ્રથમ ઉત્પન્ન થનારી વેદોની માતા અને અમૃતની નાભિ છે " એમ જણાવ્યું છે

(૭) બીજી બાજુ બૃહદારણ્યક ઉપનિષદમાં વેદો તેમજ અન્ય શાસ્ત્રોને ઉત્પન્ન થનાર નહિ , પરંતુ પરમાત્માના સ્વાસોચ્છવાસ તરીકે વર્ણવ્યા છે .

(૮) પુરાણોમાં વેદની ઉત્પત્તિની કથા અવકાશ અનુસાર ખુબ વિસ્તારથી કે સંક્ષિપ્તમાં વર્ણવી છે . વિષ્ણુપુરાણ , ભાગવતપુરાણ , માર્કંડેયપુરાણ , હરિવંશ વગેરેમાં વેદોને બ્રહ્માના મુખમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા માન્યા છે , તેમાયે વિષ્ણુપુરાણ , ભાગવતપુરાણ , માર્કંડેયપુરાણમાં દર્શાવ્યું છે કે -

ઋગ્યજુ : સામાથવરવિયાનવેદોન્પુરવાદભિમિખે : ।શત્ર**શસ્ત્રમજિયા સ્તુતસિતોમ પ્રાયશ્રતિ વ્યધાત્ક્રમાત ॥**

અર્થાત્

બ્રહ્માએ પુર્વમુખેથી ઋગ્વેદ , દક્ષિણમુખથી યજુર્વેદ , પશ્ચિમમુખથી સામવેદ અને ઉત્તરમુખ અથર્વવેદની રચના કરી .

(૯) મહાભારત મુજબ ભગવાન વિષ્ણુએ સરસ્વતી અને વેદોને પોતાના મનથી ઉત્પન્ન કરેલા બતાવ્યા છે .

સરસ્વતીશ્ચ વેદાશ્વ મનસઃ સસુજેડત્યુતઃ |

અર્થાત્

અચ્યુત ભગવાન વિષ્ણુએ સરસ્વતી અને વેદોને પોતાના મનમાંથી ઉત્પન્ન કર્યા

સમાપનઃ

ઉપરની ચર્ચા પરથી ફલિત થાય છે કે વેદની ઉત્પત્તિ પુરુષમાંથી , ઈન્દ્રમાંથી , મનુષ્યના સ્વસોચ્છવાસમાંથી વાકમાંથી , પ્રજાપતિમાંથી , અગ્નિ પવન કે સુર્યમાંથી બ્રહ્માના મુખમાંથી કે વિષ્ણુના મનમાંથી થયેલી વર્ણવી છે. જે અસંગત લાગે છે. ક્ષીરનીર દ્રષ્ટિથી વિચારીશું તો જણાશે કે આ બધા વર્ણનોમાં વેદની ઉત્પત્તિ દેવી દર્શાવવાનો જ હેતુ છે. તે પછી ગમે તે દેવમાંથી કેહવાય . જગતનું પરમતત્ત્વ તો એક જ છે , બાકી તો તેને શું નામ આપવું તે બાબતે વિદ્વાનોમાં મતભેદ પ્રવ્રતે છે .

પાઠટીપઃ

૧. મહર્ષિ યાસ્કાચાર્ય રચિત નિરુકત , ૧ - ૨૦
૨. ઋગ્વેદ ૧૦ -૯૦ -૯
૩. અથર્વવેદ ૧૦ -૯ -૨૦
૪. અથર્વવેદ ૧૩ -૪ -૩૮
૫. અથર્વવેદ ૧૯ -૫૪ -૩
૬. શતપથ બ્રાહ્મણ ૧૧ -૫ -૮ -૧
૭. છાંદોગ્ય ઉપનિષદ ૪ -૧૭ -૧ અને ઐતરેય બ્રાહ્મણ ૫ -૩૨ -૩૪
૮. મનુસ્મૃતિ ૧ -૨૩
૯. તૈત્તિરિય બ્રાહ્મણ ૨ -૮ -૮૫
૧૦. બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ ૪ -૫ -૧૦
૧૧. વિષ્ણુ પુરાણ ૧ -૫ -૫૪ થી ૫૭ ભાગ ૩ -૧૨ -૩૭
૧૨. મહાભારત ૬ -૬૭ -૬